

PHÁT HUY GIÁ TRỊ PHIÊN CHỢ ÂM DƯƠNG, XÃ XUÂN Ổ THÀNH PHỐ BẮC NINH TRONG PHÁT TRIỂN DU LỊCH

ĐỖ HẢI YẾN*

Phiên chợ Âm Dương (chợ Âm phủ, chợ Gà đen) thuộc xã Xuân Ổ, thành phố Bắc Ninh (tỉnh Bắc Ninh) là một lễ hội truyền thống, đặc sắc ở vùng văn hóa Kinh Bắc xưa, đã tồn tại từ năm 43, sau CN. Từ năm 2022, tỉnh Bắc Ninh đã tổ chức phục dựng lại phiên chợ Âm dương sau một thời gian dài gián đoạn và thu hút đông đảo người dân từ khắp mọi miền đất nước tham gia. Tuy nhiên, để phiên chợ Âm dương có giá trị, ý nghĩa, hiệu quả và thành công hơn nữa, rất cần có sự tham vấn khoa học về bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa truyền thống của các nhà nghiên cứu lịch sử, văn hóa, tôn giáo; sự quan tâm đầu tư trong hoạt động khai thác, phát triển, thu hút khách du lịch của các cơ quan quản lý nhà nước ở các cấp, các ngành và chính quyền địa phương tỉnh Bắc Ninh.

Từ khóa: Phiên chợ Âm dương; chợ Âm phủ; Chợ Gà đen; văn hóa Kinh Bắc; phát huy giá trị; phát triển du lịch.

The Am Duong Market (also known as the Hell or Black Chicken Market) situated in Xuan O Commune, Bac Ninh City (Bac Ninh Province) is a traditional and distinctive festival in the ancient Kinh Bac cultural region, dating back to 43 AD. Since 2022, Bac Ninh Province has revived the Am Duong Market after a long hiatus, attracting a great number of people from all over the country. However, to enhance the value, significance, effectiveness, and further success of the Am Duong Market, it is imperative to seek scholarly consultation for the preservation and promotion of traditional cultural values from historians, cultural researchers, and religious scholars. Furthermore, it requires substantial attention and investment in activities including exploitation, development, and attracting tourists from government agencies at all levels and local authorities of Bac Ninh Province.

Keywords: Am Duong Market; Am Phu Market; Black Chicken Market; Kinh Bac culture; value enhancement; tourism development.

NGÀY NHẬN: 18/10/2023 NGÀY PHẢN BIỆN, ĐÁNH GIÁ: 21/11/2023 NGÀY DUYỆT: 15/01/2024

DOI: <https://doi.org/10.59394/qlnn.336.2024.757>

1. Phiên chợ Âm dương xứ Kinh Bắc

Theo các nhà nghiên cứu sử học, văn hóa, tôn giáo cho biết, chợ Âm dương (hay còn gọi là chợ Âm phủ, chợ gà đen) là một hình thức sinh hoạt văn hóa mang đậm màu sắc tín ngưỡng dân gian rất đặc trưng của vùng Kinh Bắc tại làng Ổ, nay là khu Xuân Ổ, thành phố Bắc Ninh.

Với những ghi chép sử sách để lại, chợ Âm dương có từ năm Nhâm Dần (43 sau Công nguyên), gắn với sự kiện nhà Hán lệnh cho Mã Viện đem quân sang đánh Hai Bà Trưng.

* TS, Trường Đại học Công nghệ Đông Á

Với cư dân làng Ó, Kinh Bắc (Xuân Ổ, thành phố Bắc Ninh) - cũng là những người đang trực tiếp giữ gìn và phát huy giá trị di sản phiên chợ Âm dương ngày nay: phiên chợ diễn ra thể hiện ngày hội làng, vừa là ngày mừng chiến công của vua Quang Trung Nguyễn Huệ đã đánh tan 20 vạn quân Thanh xâm lược. Trong tâm thức của cư dân làng Xuân Ổ ngày nay, quan niệm rằng: việc tham gia vào phiên chợ Âm dương như một hình thức “bán rủi, cầu may”, để việc làm ăn hay mùa vụ năm đó mới được thuận lợi. Phiên chợ không có lều quán, chỉ họp vào một đêm duy nhất vào đêm mùng 4, rạng mùng 5 tháng Giêng âm lịch hàng năm. Người đi chợ yên lặng, chỉ “thì thào”, không nói cười ồn ào. Mặt hàng được mua bán nhiều nhất trong chợ là các đồ vật tế lễ, như: trâu cau, vàng mã, rượu, hương... Nguyên tắc mua bán, thanh toán của phiên chợ Âm dương, thay vì đưa tiền cho người bán sau khi người mua đã lựa được hàng, người bán sẽ để chậu nước: nếu tiền nổi là “tiền của người âm”, nếu tiền chìm là “tiền của người dương”.

Trong phiên chợ, mặt hàng đặc sắc nhất phải kể đến là những chú gà mái đen, do người dân quan niệm: gà đen là vật phẩm mang lại may mắn, tâm linh. Người đến mua gà không hỏi giá cả, cân nặng của gà đen mà chỉ xem gà béo hay gầy. Người bán gà để trong lồng, cũng không nói giá, khách mua trả tự định giá tiền và được ôm gà đi.

2. Chợ Âm dương xứ Kinh Bắc ngày nay

Tại Hội thảo khoa học "Phiên chợ Âm dương - Giá trị lịch sử và văn hóa" do UBND thành phố Bắc Ninh phối hợp với Viện Sử học Việt Nam, Hội Văn nghệ dân gian Việt Nam tổ chức¹, các nhà khoa học, nhà nghiên cứu đến từ Viện Sử học, Viện Nghiên cứu tôn giáo, Viện Nghiên cứu Hán nôm (Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam); Hội Văn nghệ dân gian Việt Nam... đã có những chia sẻ về ý nghĩa phiên chợ Âm dương, trong đó có nhấn mạnh đến việc phục hồi lại chợ Âm dương - một lễ hội văn hóa vừa mang tính tâm linh, vừa thể hiện truyền thống nhân văn của dân tộc ta. Sau một thời gian dài bị gián đoạn, đến

đầu năm 2022, phiên chợ Âm dương mới chính thức được phục dựng lại.

So với phiên chợ Âm dương trước đây - chợ Âm dương ngày nay vẫn tổ chức ở Bãi Hồ, làng Ó xưa. Các gian hàng được phục dựng lên ở mức thô sơ nhất định, lối vào phiên chợ đã được bê tông hóa cho du khách tiện đi lại và sử dụng nhiều nến để thấp sáng hơn... Phiên chợ Âm dương được phục dựng từ năm 2022 vẫn cần chú trọng giữ được “cái hồn xưa” của phiên chợ Âm dương xứ Kinh Bắc.

Với những nỗ lực và sự thống nhất giữa Sở Văn hóa Thể thao và Du lịch Bắc Ninh và Ban Tổ chức lễ hội Âm dương Kinh Bắc đã thành công trong việc chọn lựa và phục dựng lại được nét văn hóa rất độc đáo và tiêu biểu, đặc biệt của phiên chợ này. Việc tiếp tục hoàn thiện và khai thác phiên chợ Âm dương trong sự phát triển du lịch ở Bắc Ninh đã có nhiều thuận lợi do vị trí địa lý của thành phố Bắc Ninh được kết nối liên vùng từ Hà Nội với các vùng lân cận được thuận lợi hơn. Ngoài ra, về thời gian tổ chức lễ hội Âm dương cũng có nhiều thuận lợi để thu hút đông đảo khách thập phương tham gia do diễn ra vào dịp “nông nhàn xưa”, (nay là dịp Tết Nguyên đán). Nhờ vào công tác truyền thông, quảng bá, qua 2 năm tổ chức phiên chợ Âm dương cho thấy, đây là phiên chợ thể hiện tình cảm tri ân với các bậc tiền nhân trong công cuộc giữ nước, thể hiện giá trị tinh thần “cầu may, cầu mùa” vào thời khắc năm mới, khát khao giao hòa tình cảm với cộng đồng trong hiện tại và quá khứ.

3. Giải pháp phát huy tiềm năng phiên chợ Âm dương để phát triển du lịch địa phương

Thứ nhất, cần quy hoạch không gian tổng thể phiên chợ. Việc phục dựng chợ nên gắn với nghiên cứu khôi phục các hoạt động, như: hội chợ, vào đám, rước kiệu, hát quan họ theo truyền thống và tục lệ trước đây của địa phương; đồng thời, thiết kế không gian phục dựng phiên chợ cần phù hợp với không gian cảnh quan ở khu vực gắn với quy hoạch chung đô thị cũng như hệ thống các di tích lịch sử, văn hóa đình, đền chùa của địa phương².

Phiên chợ Âm dương tổ chức vào dịp đầu

năm, sau Tết Nguyên đán là khoảng thời gian phù hợp để có thể tạo ra được nét đặc sắc văn hóa vùng Kinh Bắc ấn tượng cho du khách. Theo đó, không gian văn hóa, địa điểm nơi tổ chức phiên chợ Âm dương phải nghiên cứu phân luồng giao thông cung ứng dịch vụ một cách khoa học, thuận tiện, tránh tình trạng tắc đường và du khách đổ về quá đông làm ùn tắc nghẽn giao thông như ở phiên chợ Âm dương năm 2023 vừa qua.

Thứ hai, cần đa dạng sản phẩm văn hóa du lịch đặc thù. Sản phẩm chính của phiên chợ Âm dương hiện mới chỉ có một số sản phẩm đặc thù để bán cho du khách, như: gà đen, một số mặt hàng nông sản của địa phương. Những sản phẩm văn hóa đặc thù này vẫn còn rất ít, một số trò chơi dân gian cũng xuất hiện rất hạn chế dọc hai bên đường vào phiên chợ. Do đó, cần phát huy các lễ hội văn hóa truyền thống của vùng Kinh Bắc giới thiệu các sản phẩm của làng nghề đặc thù, mang tính truyền thống cao, như: trang phục “Quan họ”, bánh Gio chám mật làng Ổ, bánh tẻ làng Chờ, bánh Phu thê, làng gốm Phù Lãng, làng đúc đồng Đại Bái, các làng nghề chế xuất gỗ, mây tre đan... Cần chế tác các sản phẩm truyền thống nhỏ, tinh xảo hơn, làm các món đồ lưu niệm với mức chi phí hợp lý để hấp dẫn du khách, vừa tạo được nhiều điểm nhấn văn hóa vùng đất Kinh Bắc trong phát triển du lịch, vừa giúp người dân phát triển nghề truyền thống, tăng thu nhập nâng cao đời sống tinh thần và vật chất thông qua phiên chợ Âm dương.

Thứ ba, cần tính đến quy hoạch không gian đốt vàng mã ở phiên chợ Âm dương. Với truyền thống, tập quán bán tiền, vàng mã cho khách tham gia phiên chợ đốt cho người âm (người đã mất), để cầu mong sự siêu thoát, mang lại may mắn cho người ở lại, tuy nhiên, tình trạng này đã gây ô nhiễm nặng cho môi trường cũng như không gian văn hóa của phiên chợ.

Thứ tư, bảo tồn tập quán lễ hội Âm dương trong sự phát triển kinh tế du lịch bền vững cho cư dân địa phương. Để bảo tồn và phát huy di sản phiên chợ Âm dương ở làng Xuân Ổ ngày nay rất cần tuyên truyền, vận động và khuyến khích, hướng dẫn để người dân ở làng

Xuân Ổ cùng làm du lịch cộng đồng tham gia bảo tồn và gìn giữ giá trị đặc sắc của lễ hội, phiên chợ Âm dương, như: tham gia quảng bá du lịch, bán hàng, giới thiệu các sản phẩm du lịch đặc thù do chính người dân sản xuất và chế tác...

Thứ năm, tăng cường quản lý nhà nước đối với phiên chợ nhằm bảo đảm an ninh, an toàn trật tự cho phiên chợ Âm dương phát triển theo hướng bảo đảm thuần phong, mỹ tục, phát huy giá trị văn hóa từ truyền thống tiếp biến đến đương đại, có sự giao thoa, hòa hợp và phát triển, khai thác và quảng bá được hết các nét văn hóa đặc sắc vùng miền Xuân Ổ, Kinh Bắc.

4. Kết luận

Nhằm bảo tồn, giữ gìn một lễ hội truyền thống và phát huy giá trị của một loại hình di sản văn hóa đặc sắc cho các thế hệ mai sau về phiên chợ Âm dương và lễ hội làng Xuân Ổ, thành phố Bắc Ninh, các cơ quan quản lý, UBND tỉnh Bắc Ninh, chính quyền thành phố Bắc Ninh và Nhân dân đã cùng triển khai phục dựng lễ hội thành công phiên chợ Âm dương trong lễ hội truyền thống khu phố Xuân Ổ và xác định đây là một trong những nhiệm vụ quan trọng được nêu rõ trong các nghị quyết về phát triển thành phố Bắc Ninh, thể hiện rõ sự nỗ lực của địa phương về việc giữ gìn một sinh hoạt văn hóa đặc sắc, độc đáo ở vùng Kinh Bắc - Bắc Ninh, đáp ứng nguyện vọng của mỗi người dân địa phương □

Chú thích:

1, 2. Hội thảo khoa học “Phiên chợ Âm dương - Giá trị lịch sử và văn hóa”. <https://thanhuy.bacninh.gov.vn>, ngày 23/11/2021.

Tài liệu tham khảo:

1. Phan Kế Bính. *Việt Nam Phong tục*. H. NXB Kim Đồng, 2022.
2. Trần Trọng Kim. *Việt Nam sử lược*. H. NXB Văn học, 1998.
3. Trần Đình Luyện. *Lễ hội Bắc Ninh*. Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch tỉnh Bắc Ninh, 2020.
4. Đỗ Hải Yến. *Các hình ảnh và tư liệu điền dã tháng 02/2023*.